

PROFESSIONAL NUTQIY JANRLAR TASNIFI

Fatxiddinova Iqboloy Faroxiddin qizi*Andijon davlat universiteti**Lingvistika mutaxassisligi 2-bosqich magistranti**Telefon: +998 88 997 17 42*

Annotatsiya: Muloqot inson faoliyatining deyarli barcha jabhalari uchun asosdir. Ijtimoiy, ta'lim yoki kasbiy muhitda bo'ladimi, muloqot san'ati odamlarga o'z fikrlarini ifoda etish imkoniyatini beradi. Ushbu maqolada professional nutqiy janrlarning tasniflanishi haqida ma'lumotlar berilgan va nutqiy janrlarning bajaradigan vazifalari haqida ham gap boradi.

Kalit so'zlar: auditoriya, nutq uslubi, information nutq, ishonchli nutq, texnik nutq, muloqot strategiyasi.

Professional nutqiy janrlarning umumiy tasniflanishi bir nechta asosiy turlarga bo'linadi. Bu tasniflar ko'pincha soha, vazifa, va auditoriya (tomoshabin)ning ehtiyojlariga qarab farqlanadi. Quyidagi tasniflashni namuna sifatida keltirish mumkin:

1. Rasmiy va norasmiy nutq:

Rasmiy nutq — bu odatda ish joylarida, konferensiyalarda, taqdimotlarda ishlatilsa, norasmiy nutq esa ish jarayonidagi kundalik suhbatlar, maslahatlar va boshqa kamroq rasmiy vaziyatlarda qo'llaniladi.

2. Ishlab chiqarish (texnik) va ma'lumot berish nutqi:

- Ma'lumotlarni taqdim etish, yangiliklarni xabar qilish, hisobotlar va tahlillarni bayon etish.

3. Shaxsiy va professional munosabatlar nutqi:

- Muloqotlar, intervyular, ish yuzasidan kelishuvlar va boshqa professional aloqalar.

4. O'qituvchilik va ta'lim nutqi:

- Seminarlarda, darslarda yoki treninglarda ishlatiladigan nutq.

5. Ijtimoiy va psixologik nutq:

- Jamoaviy ish, motivatsiya, va boshqaruv jarayonlarida qo'llaniladigan nutq.

Nutqiy janrlar nazariyasi ildizi rus tilshunosligidan(M.Baxtingaasoslanib) kelib chiqqani uchun rus olimlarining professional nutq janrlari bo'yicha ko'plab tadqiqotlari mavjud, jumladan, V.V. Dementyev, V.A. Maslova, N.D.Arutyunova, T.V. Shmelevalar nutq janrlarining turli mavzularida izlanishlar olib borganlar. Ammo muayyan professional nutqiy janrlar tasnifiga hech kimaniq to'xtalmagan va shuning uchun asosiy tasnif hozircha mavjud emas.

Professional nutq janrlari ham umumiy nutqiy janrlar kabi nutqning mazmuni, mavzusi, maqsadiga va boshqa turli jihatlariga ko'ra ham tasniflanadi.Ushbu tasniflar ma'ruzachilar uchun mo'ljallangan auditoriya va muloqot holatiga mos keladigan janrni tanlash uchun asos yaratadi.Shunga ko'ra, quyida professional nutqiy janrlar turlariga chuqurroq yondashamiz.Professional nutq janrlarining maqsadiga ko'ra ba'zi asosiy vako'plab kasblarga mos keluvchi turlari: informatsion nutqlar, ishonchli nutqlar, texnik nutqlar va boshqa ko'plab turlari mavjud.

1. Informatsion nutq. Informatsion nutqlar tinglovchilarga ma'lum bir mavzu bo'yichaaxborot uzatish yoki o'rgatishga qaratilgan.Nutqning bu turi tinglovchilar taqdimotni tushunishi va kuzatib borishini ta'minlash uchun aniq til, sodda tushunchalar va tashkiliy tuzilishdan foydalanishni talab qiladi.

Informatsion nutqning sabablari juda xilma-xildir. Misol uchun, sizdan bir guruh hamkasblarga yangi kompyuter dasturlarini qanday ishlatish bo'yicha ko'rsatma berish yoki bir guruh menejerlarga so'nggi loyihangiz qanday amalgaoshirilayotgani haqida xabar berish so'ralishi mumkin. Axborotli nutq ko'plab turli kasblarga birlashtirilgan. Shifokorlar ko'pincha boshqa shifokorlarga so'nggi tibbiy tadqiqotlar bo'yicha taqdimotlar qilishadi. Muhandislar boshqa muhandislarga yangi texnologiyalar haqida taqdimotlar qilishlari mumkin.

Informatsion nutqning yana bir misoli ta'limda uchraydi. O'qituvchilar o'z talabalariga yangi g'oyalar va tushunchalarni taqdim etish uchun informatsion nutqdan foydalanadilar.Masalan, biologiyao'qituvchisi inson tanasi va turli biologik tizimlarning funksiyalarini tushuntirish uchun undan foydalanishi mumkin.

Ushbu nutq turi biznes va sanoatda xodimlar yoki mijozlarga yangi mahsulotlar yoki tushunchalarni yetkazishda ham qo'llaniladi.Bunday holda, tinglovchilar taqdimotni kuzatishi uchun mutaxassislar aniq, ixcham vaoson tushuniladigan tildan foydalanishlari kerak.

Informatsion nutqning ahamiyatini aks ettiruvchi iqtiboslardan biri Albert Eynshteynning: "Agar hattoolti yoshli bolaga buni tushuntiraolmasangiz, buni o'zingiz ham tushunmaysiz" degan iqtibosi bo'lib, u aniq muloqotning muhimligini va murakkab fikrlarni yetkazish uchun soddatildan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi.

2. Ishonchli nutq. Professional nutq janrining yana bir mashhur turi ishonitiruvchi nutqdir. Ishonchli nutq tinglovchilarning e'tiqodlari, qarashlari va xatti-harakatlariga ta'sir qilishni maqsad qiladi. Bu tinglovchilarni ma'lum bir nuqtai nazarga ishonitirish uchun mo'ljallangan argumentni taqdim etishni o'z ichiga oladi.

Ishonitiruvchi nutqlar ishonitiruvchi til va ritorik vositalardan foydalanish bilan ajralib turadi. Ishonchli nutqdan ko'pincha marketing, reklama va siyosatda qo'llaniladi. Misol uchun, marketing bo'yicha mutaxassis iste'molchilarni ma'lum bir mahsulotni sotib olishga ishonitirish uchun foydalanishi mumkin. Bunday holda, mutaxassis ishonarli tildan foydalanadi va iste'molchini harakatga undash uchun hissiy murojaatlar, mantiqiy fikrlash va ijtimoiy dalillar kabi usullarni qo'llaydi. Ma'ruzachilar esa dalillar va mantiq bilan tasdiqlangan ishonchli isbot keltiraolishi kerak. Masalan, ma'ruzachi ma'lum bir masalaning ahamiyatini ko'rsatish uchun shaxsiy hikoyasidan foydalanishi mumkin.

Siyosatda ishonchli nutq ko'pincha jamoatchilik fikriga ta'sir qilish va fuqarolarni nomzodga ovoz berishga yoki muayyan siyosatni qo'llab-quvvatlashga undash uchun ishlatiladi. Siyosiy nutqlar odatda takrorlash, parallelizm va metafora kabi ritorik vositalardan auditoriyani muayyan nuqtai nazarni qabul qilishga ishonitirish uchun foydalanadi.

Ishonchli nutqning mashhur namunalaridan biri Martin Lyuter Kingning "Mening orzuim bor" nutqidir. Ushbu nutqida King o'z tinglovchilarining his-tuyg'ulari va e'tiqodlariga murojaat qilish uchun ishonitiruvchi til va ritorik vositalardan foydalangan. Nutq ishonarli nutqning klassik namunasi bo'lib qoladi va ko'pincha samarali muloqot muhokamalarida tilga olinadi.

3. Texnik nutq. Eng keng tarqalgan professional nutq janrlaridan biri texnik nutqdir. Bu murakkab tizimlar, jarayonlar va uskunalarni tushuntirish va tavsiflash uchun maxsus lug'at, tushunchalar, belgilar va grafik tasvirlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Texnik nutq ko'pincha ma'lum bir sohada yuqori darajadagi tajriba va bilimni talab qiladi va bu mutaxassislarning bir-biri bilan samarali muloqot qilishini ta'minlash uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, muayyan sohaning o'ziga xos ixtisoslashgan terminologiyasi, har bir professional nutqiy janrda shu sohaga xos bo'lgan o'ziga xos idiomalar, iboralar va

muloqot strategiyalarining mavjudligi professional nutqiy janrlarni boshqa nutqiy janrlardan ajratib turuvchi asosiy omili hisoblanadi. Professional nutq janrlari aniqlik, ravshanlik va maxsus lug'atga urg'u berish bilan tavsiflangan aloqaning yuqori ixtisoslashgan shakllaridir. Ushbu janrlarning asosiy xususiyatlari vao'ziga xos jihatlarini tushunib, biz professional sharoitlarda samarali muloqotning qiymati va ahamiyatini yaxshiroq tushunishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Нурмонов А. Танланган асарлар. 3 жилдлик. 2-жилд. – Тошкент: Академнашр, 2012. – Б. 49.
2. Шмелёва Т.В. Модель речевого жанра // Жанры речи. – Саратов: Колледж, 1997. – С.38.
3. Сафаров Ш., Тоирова Г. Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. – Самарқанд – 2007. – Б. 72..
4. <https://www.comm.pitt.edu/oral-comm-lab/audience-analysis>.